

4. Конституція України. Ст. 15. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print14337>

5. Закон України «Про освіту». № 1060-XII URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/print143377010141315>

6. Закон України «Про національну безпеку України». ВВР, 2018, № 31, ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-490-3-45>

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я ЯК ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Щамбура Д. В.

*докторант кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Особисті немайнові права становлять одну з ключових складових правової системи кожної держави. Вони забезпечують захист прав і свобод людини, які не пов'язані з матеріальними цінностями чи майновими відносинами. Ці права є невід'ємною частиною людської гідності та належать кожному від народження до кінця життя.

До особистих немайнових прав належать право на життя, здоров'я, свободу, гідність, особисту недоторканність, приватність, свободу думки, совісті, віросповідання, вираження своїх переконань тощо. Вони гарантовані Конституцією України та іншими законами й підлягають захисту від будь-яких посягань з боку державних органів, громадян або третіх осіб.

Сучасні наукові дослідження у сфері цивільного права підтверджують, що воно не може обмежуватися лише майновими відносинами. Особисті немайнові права повинні посідати важливе місце в системі приватноправового регулювання, і їм необхідно приділяти значно більше уваги.

Право на здоров'я є одним із найважливіших особистих немайнових прав фізичної особи, тісно пов'язаним із правом на життя та забезпеченням особистої цілісності. Проте, аналізуючи чинне законодавство, варто зазначити, що в ньому відсутнє пряме визначення терміна «право на здоров'я».

Регулювання можливостей людини у сфері власного здоров'я здійснюється через закріплення низки конкретних прав, зокрема: права на

усунення загрози здоров'ю (ст. 282 ЦК України), права на охорону здоров'я (ст. 283 ЦК України), права на медичну допомогу (ст. 284 ЦК України), права на отримання інформації про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК України), права на збереження медичної таємниці (ст. 286 ЦК України) тощо [1].

Здебільшого така правова регламентація є відображенням відповідних норм Конституції України (ст. 49) [2], а також положень інших законодавчих актів.

З'ясування правової природи та змісту права на здоров'я неможливе без визначення його об'єкта. Сучасна правова наука здебільшого підтримує позицію, що об'єктом цього права є немайнове благо – «здоров'я фізичної особи». Водночас, попри зовнішню очевидність цього питання, на сьогодні відсутнє чітке та юридично придатне визначення поняття «здоров'я», зокрема як немайнового блага.

Перед тим як розглядати термін «здоров'я фізичної особи», варто зазначити, що він має полісемантичний характер. У зв'язку з цим його слід аналізувати щонайменше у двох ключових аспектах. По-перше, «здоров'я» виступає загальнофілософською категорією та може розглядатися як елемент нематеріального світу. З цієї точки зору воно має об'єктивний психофізичний характер і існує незалежно від правового впливу. У найзагальнішому сенсі «здоров'я людини» визначається як природний стан організму, що характеризується гармонійною рівновагою з біосферою та відсутністю виражених патологічних змін [3, с. 356].

Однак, окрім загального значення, поняття «здоров'я» має і спеціально-правове трактування, у межах якого воно виступає об'єктом правовідносин. Саме на цьому аспекті варто зосередити увагу. Це необхідно з кількох причин. По-перше, таке розуміння дозволяє розглядати «здоров'я» не просто як філософську категорію, а насамперед як об'єкт конкретних суспільних відносин. По-друге, цей підхід надає можливість визначати здоров'я як соціальну цінність, яка, попри загальну природу, має конкретне юридичне значення. По-третє, спеціально-правове трактування здоров'я підтверджує його належність до категорії особистих немайнових благ у цивільному праві, що надає йому правової значущості.

Аналізуючи чинне законодавство, варто зазначити, що на відміну від поняття «життя», термін «здоров'я» має офіційне визначення як на міжнародному, так і на національному рівні. Під цим поняттям розуміють стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб чи фізичних вад. Саме таке визначення міститься у Статуті ВООЗ [4], а також відображене в ч. 2 ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я [5] та ряді інших нормативно-правових актів. У такому ж контексті воно переважно тлумачиться і в юридичній літературі [6, 7], де при аналізі цього поняття акцент робиться на категорії «благополуччя» як якісній характеристиці оптимального стану здоров'я.

Зазначене поняття здоров'я поділяється на три основні складові: фізичне здоров'я (стан, що забезпечує статико-динамічний речовинно-енергетичний гомеостаз організму), психічне здоров'я (внутрішньосистемний і системно-середовищний гомеостаз мозку) та соціальне здоров'я (інформаційний і системно-середовищний гомеостаз поведінки) [9].

Однак, такий підхід, на нашу думку, має кілька істотних недоліків, що роблять його непридатним для правозастосування. Насамперед, визначення здоров'я в такій інтерпретації має певний ідеалістичний характер, що ускладнює його використання у сфері права. Запропоноване законодавцем трактування радше відповідає поняттю «ідеальне здоров'я» еталону, до якого слід прагнути, а не реальному юридичному критерію. Водночас, наявність такого ідеалу відіграє важливу роль, оскільки дозволяє оцінювати фактичний стан здоров'я людини у співвідношенні з його оптимальним рівнем протягом усього життя.

Другою причиною, що не дозволяє погодитися із запропонованим визначенням, є те, що, будучи ідеальним (абсолютним) за своєю суттю, воно не враховує динамічної природи здоров'я, якому притаманні як фізіологічні, так і патологічні зміни [8]. Відповідно, зміни певних характеристик загального поняття «здоров'я» можуть призвести до порушення його основоположного компонента – «благополуччя». А відсутність цього благополуччя хоча б в одній із визначених сфер фактично означала б і відсутність здоров'я як особистого немайнового блага.

Наприклад, згідно із запропонованою дефініцією, особи, які страждають на психічні розлади (через відсутність душевного благополуччя) або не мають належного соціального забезпечення (через відсутність соціального благополуччя), могли б вважатися такими, що повністю позбавлені блага «здоров'я». Однак це не лише суперечить самій сутності цього особистого немайнового блага, яке є невіддільним від особи його носія, а й заперечує існування відповідного правового режиму. Такий підхід вводить у правове поле некоректну категорію «безоб'єктного права», що є неприпустимим з позиції юридичної теорії та практики.

Третьою обставиною, що унеможливує прийняття запропонованого визначення поняття «здоров'я», є його тісний зв'язок із попереднім аргументом. Оскільки здоров'я як особисте немайнове благо за своєю природою піддається динамічним змінам і може диференціюватися залежно від факторів, що впливають на життєдіяльність організму, воно, відповідно, також може бути оцінене за різними показниками. Як справедливо зазначає В. М. Соловийов, «... для юридичної практики значення має не стільки поняття особистого здоров'я, скільки оцінка його якісного стану. Якісний стан особистого здоров'я характеризує рівень здоров'я людини, який постійно коливається в результаті дії ендогенних та екзогенних факторів» [920, с. 23].

З огляду на це, в Міжнародному науково-навчальному центрі інформаційних технологій і систем НАН та МОН України було розроблено

відкрити концепцію здоров'я. Вона визначає здоров'я як складно організовану інформаційну систему біологічної, психічної та соціальної природи, вивчення якої потребує системного підходу. Такий підхід дозволяє досліджувати структурно-функціональну організацію здоров'я з точки зору речовинних, енергетичних та інформаційних процесів.

Хоча деякі положення цієї концепції залишаються дискусійними, а її практичне застосування ускладнюється необхідністю залучення комплексних знань із різних наукових галузей (біології, включаючи фізіологію, анатомію, біохімію, біофізику тощо; медицини – ендокринології, імунології тощо; а також нейрофізіології, психології, соціології, екології, інформатики тощо), головний висновок полягає в тому, що для права ключовим є не стільки визначення «здоров'я» через будь-яку ідеальну категорію, скільки його оцінювання на основі системи кількісних та якісних показників.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141
3. Червяк П.І. Медична енциклопедія. Видання третє, доповнене. Національна академія медичних наук України. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2012. 1504 с.
4. Статут Всесвітньої Організації Здоров'я 22 липня 1946 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU46004>
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
6. Булеца С.Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я (порівняльно-правовий аспект). Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра». 2006. 172 с.
7. Федюк Л.В. Особисті немайнові права юридичних осіб : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 490 с
8. Дудник С.В., Кошеля І.І. Тенденції стану здоров'я населення України. *Україна. Здоров'я нації*. 2016. № 4 (40). С. 67-76.
9. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук: спец. 12.00.03. Інститут цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ. 2007. 41 с.